Камбағалликдан фаровонлик сари

Бундан буён камбағалликни қисқартириш умуммиллий ҳаракатга айланади. Ҳукуматдан тортиб, туман ташкилотигача барча бўғиндаги раҳбарларнинг кундалик иши оилаларни камбағалликдан олиб чиқиш бўлиши керак. Бу борада назорат ҳам, сўров ҳам қаттиқ бўлади.

Шавкат МИРЗИЁЕВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти

Камбағаллик — бу ҳаёт учун муҳим бўлган, энг зарур минимал эҳтиёжларни қондира олмайдиган, ишга лаёқатли бўлиб, ўз наслини давом эттириши мумкин бўлмаган шахс ёки ижтимоий гуруҳ иқтисодий ҳолатининг ўзига хос хусусиятидир.

Халқаро тажрибада камбағаллик муаммосини ўрганишдан келиб чиқиб, уни мутлоқ (абсолют), нисбий ва субъектив турларга ажратиш мумкин.

Мутлоқ (абсолют) камбағаллик — аҳолининг жон бошига тўғри келадиган даромад ва тирикчилик минимумини таққослаш йўли билан аниқланади (даромадига нисбатан камбағал).

Нисбий камбағаллик — аҳолининг жон бошига тўғри келадиган даромад ва камбағалликнинг нисбий чизиғи асосида аниқланади.

Субъектив камбағаллик — респондентларнинг ўз-ўзини баҳолаши орқали аниқланади.

Бундан ташқари, ижтимоий ва иқтисодий камбағаллик турлари ҳам мавжуд.

Ижтимоий камбағаллик – бу ишга лаёқатсизлик, ногиронлиги бўлган, касаллардан иборат бўлиб, уларнинг руҳий жисмоний заифлиги сабабли даромад ...аслиги ҳолатини баҳолаш орқали аниқланади.

Иқтисодий камбағаллик — тўлақонли иш қобилияти ва унумдорлигига эга бўлиб, ўзининг ишлаб чиқарган товар ва хизмати эвазига

Камбағаллик эса инсоннинг ҳаёти давомида танлов ва имкониятларга эга бўлмаслиги, жамиятда тўлақонли иштирок этиши учун тўсиқларнинг мавжудлиги, бундан ташқари, оиласини боқиши ва кийинтириши, таълим олиши ёки касалхонада даволаниши, бирор соҳада фаолият юритиши ёки даромад олишга имкон берадиган меҳнат билан таъминлаш имкониятлари етишмаслиги ҳамда кредит олиш имкониятининг чекланганлигида намоён бўлади. Шунингдек, камбағаллик — бу инсонлар, уй хўжаликлари ва жамоаларнинг ижтимоий жиҳатдан чегараланганлиги, хавф-хатарлар олдида чорасизлиги ҳамда ночорлиги саналади.

Камбағаллик ҳақида гап кетганда, истеъмол саватчаси ва унинг мамлакатда камбағаллик даражасини аниқлашда тутган ўрни ва ролини кўрсатиб ўтиш лозим. Истеъмол саватчаси — муайян вақт давомида инсон ҳаёти ва унинг саломатлигини сақлаш учун зарур маҳсулотлар, товарлар ва хизматларнинг энг кам тўпламидир. Одамнинг овқатланиши, кийиниши, комму-

Ўзбекистон ижтимоий йўналтирилган мамлакатлар қаторига киради. Бундай мамлакатларда давлатнинг жамият ҳаётидаги иштироки анча муҳим бўлиб, у ўз фуқаролари олдидаги ижтимоий мажбуриятларини кенг кўламда амалга оширилишини назарда тутади: Бу эса жамиятнинг ижтимоий заиф қатламларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш заруриятини келтириб чиқаради.

Кучли ижтимоий сиёсат дегани давлат институтлари томонидан ижтимоий неъматларни жамиятнинг энг кам ҳимояланган ва энг заиф аъзолари фойдасига тақсимлаш демакдир. Ўтган йиллар давомида Ўзбекистонда бошқа кўплаб мамлакатлардан фарқли ўлароқ, кучли ижтимоий сиёсат амалга оширилгани шубҳа остига олинмай келинмоқда. Бошқача қилиб айтганда, Ўзбекистонда ҳақиқатан ҳам ижтимоий адолат тушунчасига мос келадиган давлат сиёсати модели танланганини таъкидлаш мумкин. Минг йиллар давомида халқимиз яшаб турган заминимизда одамлар бир-бирига ёрдам бериши, оғир

дир. Мамлакатимизда мазкур масалага ўзига хос тарзда ёндашилмоқда, яъни илғор хориж тажрибасини пухта ўрганган ҳолда ички ижтимоий-иқтисодий имкониятлар ва хусусиятлардан келиб чиқиб, ҳудудларда камбағалликни қисқартириш борасида комплекс ишларни амалга ошириш имконияти яратилмоқда.

“Маҳаллабай” ишлаш тизимида қуйидаги устувор йўналишларга эътибор қаратилади. Бунда оилаларнинг даромад манбаларини, шу жумладан, томорқа ерлардан фойдаланиш ҳамда даромадли меҳнатга бўлган интилиши ва эҳтиёжларини “хонадонбай” ўрганиш, банд бўлмаган аҳолининг, айниқса, ишсиз ёшлар ва хотин-қизларнинг муаммоларини ўрганиш орқали уларни касб-ҳунар ва тадбиркорликка ўргатувчи курсларга йўналтириш ва меҳнат фаолияти билан шуғулланишга амалий кўмаклашиш, ёшларнинг тадбиркорлик ташаббуслари ва стартап ғоялари янада қўллаб-қувватланади.

Даромад топишга қаратилган тадбиркорлик интилишларни молиявий қўллаб-қувватлаш, ҳудудларда “Маҳаллабай” ишлаш тизимини жорий этиш орқали аҳолининг даромадли меҳнат билан бандлигини таъминлаш механизмларини янги босқичга олиб чиқиш, ёшлар ва хотин-қизларнинг тадбиркорлик ташаббусларини амалга оширишга молиявий кўмаклашишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Шунингдек, маҳаллаларнинг “ўсиш нуқталари”ни (ихтисослашув йўналишларини) аниқлаш ва янги тадбиркорликни, шу жумладан, “драйвер” лойиҳаларни амалга оши-

тўлаш билан ҳал қилиб бўлмайди. Бунинг учун камбағал оила аъзоларини ўқитиш, касбга ўргатиш ва иш билан таъминлаш муҳим. Бугунги кунда корхоналарда 250 мингта вакант бор. Лекин камбағал оилаларнинг 35 фоиз ишга лаёқатли аъзоларида билим ва кўникма кам. Яна айримлари сурункали касалликлар туфайли тайинли ишлай олмаяпти. Камбағал оилаларнинг 83 фоизида томорқа бор, лекин сув, электр ва йўл билан боғлиқ муаммолар қийинчилик туғдиряпти.

Давлатимиз раҳбари томонидан кейинги йиллар учун “Камбағалликдан фаровонлик сари” дастурида еттита имконият ва масъулият тамойили асосида Ўзбекистоннинг навбатдаги янги ёндашувлари белгилаб берилди.

Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги ҳокимликлар билан бирга бу йил ҳар бир маҳаллани тўлиқ хатловдан ўтказиб, “камбағал оилалар портрети”ни ишлаб чиқади. Камбағал оила бўйича индивидуал дастур бўлади. Иқтисодий комплекс оилаларни камбағалликдан олиб чиқиш билан шуғулланади. Бунда энг катта масъулият туман ҳокимлари ва сектор раҳбарлари зиммасида бўлади.

Одамларнинг иши юришиши маҳаллалардаги шароитга ҳам боғлиқ. Шу боис келаси йили маҳаллалар инфратузилмасини ривожлантиришга барча манбалардан 1,6 миллиард доллар ажратилади. Бунинг бир қисми, аввало, энг оғир 300 та маҳаллада сув насослари ва қуёш панеллари ўрнатишга берилади. Яна 500 та маҳаллада электр, йўл, интернет ва бошқа инфратузилма масалалари ҳал этилади.

Аҳоли бандлигининг аҳамиятини инобатга олиб, мутасаддиларга бу соҳаларга имтиёзларни узайтириш бўйича таклиф киритиш топширилди.

Агар корхоналар камбағал аҳолини банд қилса, ўша ишчига ижтимоий солиқдан имтиёз яна уч йилга сақланиб қолади. Ушбу имтиёз нафақат тўқимачиликка, балки барча соҳадаги корхоналарга берилади. Бу орқали тўқимачилик, қурилиш материаллари, чарм-пойабзал, электр техникаси, озиқ-овқат, чорвачилик ва қурилиш тармоқларида юз минглаб камбағал аҳолини ишли қилиш мумкин.

олган даромади фаровонликни таъминлай олмаслиги эвазига баҳоланади.

Иқтисодиёт қонунларига асосан, "камбағаллик камбағалликни келтириб чиқаради". Мазкур жараён бир неча сабабларга кўра содир бўлади.

Биринчидан, даромадлари паст мамлакатлар сифатли таълим ва соғлиқни сақлаш учун етарлича пул сарфлай олишмайди, сифатли пуллик таълим ва тиббиёт хизматларга кўрби етмаслиги боис инсон салоҳияти пасайиб, камбағалликдан қочиб қутула олмайди.

Иккинчидан, камбағал аҳолининг даромадлари пасайиб борган сари, истеъмол бозорининг сиғими мутаносиб равишда кичрайиб боради ва бунинг натижасида саноат моллари, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва айникса, хизматларга бўлган талаб пасайиб боради. Бу эса, ўз навбатида, иқтисодий тараққиётга тўсқинлик қилади, бюджет даромадларини камайтиради ва камбағалларни ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш имкониятини камайтириб, ёпиқ циклик жараён кўринишига келади.

Учинчидан, аксарият ҳолларда камбағалларнинг дунёқараши даромади юқори бўлганлардан фарқ қилади. Юқорида айтиб ўтилган сабабларга кўра, улар орасидан иждкор ва тадбиркорлик қобилиятига эга инсонларнинг етишиб чиқиши эҳтимоли камроқ. Шунингдек, одатда, камбағал оила аъзолари орасида жиноятчилик кўрсаткичлари нисбатан юқорироқ бўлади.

Бошқача қилиб айтганда, камбағалликни келтириб чиқарувчи омиллар мамлакатда инсон салоҳиятини ривожлантиришга, ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиши ва аҳолининг иқтисодий фаолиятига тўсқинлик қилади.

Бевосита камбағаллик ва қашшоқлик тушунчаларига келадиган бўлсак, шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ҳозирда жаҳон бўйлаб камбағаллик ёки қашшоқлик тушунчаларининг умумқабул қилинган ҳамда ягона келишилган таърифи ишлаб чиқилмаган. Ҳар бир мамлакат ўзи учун белгиланган камбағаллик мезонидан келиб чиқиб тавсифлайди.

БМТ таърифига кўра, қашшоқлик — инсоннинг ҳаёт кечириши учун зарур бўлган даромад ва ресурслар етишмаслиги, бундан ташқари, очлик ва тўйиб овқатланмаслик, соғлиқни сақлаш, таълим ёки бошқа асосий хизматлардан фойдаланишда чекловларнинг мавжудлиги, турар жойнинг йўқлиги, хавфли табиий ва техноген муҳитда ҳамда ижтимоий тенгсизлик шароитида яшашига нисбатан айтилади.

нал ва бошқа хизматлар ҳақини тўлаши, зарур дори-дармонларни харид қилиш кабилар маҳсулотлар саватчасини яратиш учун асос ҳисобланади.

Истеъмол саватчаси қуйидагиларни белгилаш учун ҳисоб-китобга асос бўлади: энг кам иш ҳақи ва пенсиялар; базавий ижтимоий тўловлар: ишсизлик, болани парваришлаш, боқувчисини йўқотганлик нафақалари, стипендиялар ва бошқалар.

Истеъмол саватчасига кирувчи товарлар ва хизматлар тўплами ҳар бир мамлакатда турлича. Унинг таркиби давлат даражасида белгиланади ва кўплаб омиллар: табиий-иқлим шароитлари, мамлакатнинг иқтисодий ривожланиши, озиқ-овқат товарларини ишлаб чиқариш хусусиятлари, товар ва хизматларнинг ҳақиқатда истеъмол қилиниши ва бошқа омилларга боғлиқ бўлади.

Анъанага кўра, истеъмол саватчаси 3 қисмдан иборат бўлади: озиқ-овқат маҳсулотлари; ноозиқ-овқат товарлари: кийим-кечак, пойабзал, дори-дармонлар, маданий-маиший ва хўжалик учун мўлжалланган товарлар; хизматлар: коммунал, транспорт, маданий-маърифий ва ҳоказо.

Одатда, истеъмол саватчаси аҳолининг 3 та асосий ижтимоий-демографик гуруҳи: меҳнатга лаёқатли аҳоли, пенсионерлар ва болалар учун ишлаб чиқилади. Яъни аҳолининг турли қатламлари тирикчилиги учун зарур энг кам миқдорни белгилашда муайян даврда истеъмол саватчасидаги барча неъматларни истеъмол қилиш нормаларини аниқлаш зарур. Масалан, оддий фуқаро нормал ҳаёт кечириши учун ҳар куни истеъмол қилиши керак бўлган озиқ-овқат маҳсулотлари тўплами ва миқдорини ёки барча коммунал харажатларни қоплаши учун ойига қанча сумма зарурлигини ҳисоблаш керак. Бунда истеъмол саватчаси таркибига киши уларсиз бамайлихотир, соғлом яшаши мумкин бўлган товарлар: тамаки маҳсулотлари, алкоголли ичимликлар, тансиқ маҳсулотлар, зеб-зийнат буюмлари киритилмайди.

Ўзбекистон шароитида ҳам камбағалликни қисқартиришга комплекс ёндашув энг мақбул ечимдир. Мазкур сиёсат меҳнатга лаёқатли аҳолини имкон қадар иш билан таъминлаш ва бир вақтнинг ўзида муҳтож одамларни камбағаллик чегарасидан чиқаришга қаратилган. Шу билан бирга, қашшоқликни зудлик билан бартараф этишнинг имкони бўлмаган шароитда кам таъминланганларни ижтимоий ҳимоя қилиш, уларнинг даромад олиши ва инсон капиталини ривожлантириши учун қўшимча имкониятлар яратиш назарда тутилмоқда.

ҳаётий вазиятларда қолган қашшоқ ва заиф аҳоли қўни-қўшни, маҳалла ва жамиятдан мадад олиши лозим, деган анъанавий дунёқараш шаклланган. Ўзбекистонда ижтимоий шартнома ижтимоий ахлоқнинг кўп асрлик тамойилларига асосланган.

Кейинги йилларда Ўзбекистонда камбағалликни қисқартириш бўйича комплекс ёндашув ва ностандарт усуллар амалиётга жорий этилмоқда. Мамлакатимизда камбағалликни қисқартиришнинг институционал асослари яратилиб, ушбу масалаларни мувофиқлаштирувчи вазирлик ҳамда шу йўналишда илмий-тадқиқот ишларини олиб борувчи илмий марказ ташкил этилди. Жумладан, мамлакатда камбағалликка қарши курашиш учун зарур институтлар яратилди. Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлигининг ташкил этилиши камбағалликка қарши курашиш бўйича давлат сиёсатини белгилаб беради. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартдаги ПҚ-4653-сон қарори 3-иловасида "Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги тўғрисида" низом қабул қилинди. Низомда умумий қоидалар, вазирликнинг тузилиши, вазирлик ва унинг ҳудудий бўлинмаларининг асосий вазифа ва функциялари келтирилган.

Ижтимоий ҳимояга муҳтож ва кам таъминланган оилаларни қўллаб-қувватлаш мақсадида Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги ташкил этилди. 2022 йилда вазирлик Маҳалла ва нуронийларни қўллаб-қувватлаш вазирлиги деб қайта номланди. Мазкур вазирлик фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш институтлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи масъул давлат органи сифатида ижтимоий ҳимояга муҳтож ва кам таъминланган қатламларни аниқлаш ва манзилли кўмак бериш борасида самарадорликни оширишга маълум маънода хизмат қилди.

Шунингдек, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва камбағалликни қисқартириш йўналиши жараёнинг шаффофлиги, натижадорлиги ва манзиллилигини таъминлаш мақсадида давлат ижтимоий хизмат ва ёрдамларини автоматлаштирилган "Ижтимоий ҳимоя ягона реестри" ахборот тизими орқали тақдим этиш амалиётга жорий этилди. Унинг функционал имкониятлари кенгайтирилиши натижасида кўрсатиладиган давлат ижтимоий хизматлари сони 30 тага етказилиши белгиланган.

"Маҳаллабай" иш тизими ташкил этилганлиги аслида камбағалликни қисқартиришнинг ностандарт усулларидан бири-

ришда ташаббускорларга кўмаклашиш ва шу орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш, мавжуд имкониятларни (бўш турган бинолар, фойдаланилмаётган ер майдонлари ва бандликнинг анъанавий соҳалари) ўрганиш ва улардан самарали фойдаланиш орқали жойларда тадбиркорлик, инвестициявий ва рақобат муҳитини яхшилаш; самарадорлик ва даромадлилик тамойилларидан келиб чиқиб, тадбиркорларга сифатли хизмат кўрсатиш, маслаҳат бериш ва бизнес-режаларни тайёрлаш учун банкларнинг қуйи бўғин ходимларини тўлиқ қайта тайёрлаш орқали мижозга йўналтирилган хизмат кўрсатиш тизимини takoмиллаштириш кабилар бу жараёндаги муҳим вазифалардир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 28 апрелдаги "Моддий ёрдам ва кўмакка муҳтож оилаларни, хотин-қизлар ва ёшларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарорига мувофиқ, "Темир дафтар"ни юритиш орқали ижтимоий аҳволи ва турмуш шароити оғир оилалар муаммоларини тизимли равишда ҳал этиш ва уларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича вақтинчалик тартиб тасдиқланди.

Унга кўра, "Темир дафтар"га киритилганларга томорқада енгил конструкцияли иссиқхоналар ўрнатиш, парранда, асалари, қуён, балиқ ва бедана боқишни йўлга қўйиш, "Томорқа хизмати" ташкилотлари ва "Дала дўконлари"ни ташкил этиш, деҳқончилик учун янги ўзлаштирилган, лалми, фойдаланилмаётган ердан 0,1 гектардан 1 гектаргача ер бериш, оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастурлари доирасида имтиёзли кредитлар ажратиш, бизнес лойиҳалар тузишни ўргатишда ёрдам бериб келинмоқда.

Оддий қилиб айтганда, "Темир дафтар"да умумий кўрсаткичлар эмас, балки ҳар бир оила, ҳар бир фуқаронинг муаммолари ва уларнинг ечимлари акс этяпти. Буларнинг барчаси ҳар бир фуқаронинг ижтимоий муаммоларига, унинг ўта зарурий муаммоларини ҳал этишга ёрдам берадиган йўл ва воситаларга эътибор қаратиш имконини бермоқда.

Президентимиз раислигида жорий йилнинг 11 сентябрь куни камбағалликни қисқартириш ишларини кейинги сифат босқичига олиб чиқиш масалалалари муҳокамаси бўйича ўтказилган видеоселектор йиғилишида камбағалликни қисқартириш умуммиллий ҳаракатига старт берилди, десак, хато қилмаймиз.

Давлатимиз раҳбари таъкидлаганидек, камбағалликни фақат пул тарқатиш, нафақа

Ўтган йилларда 260 минг гектар ер 800 минг аҳолига деҳқончлилик учун ажратилган эди. Энди яна 50 минг гектар ер 100 мингта камбағал оилага бўлиб берилади.

Мазкур ерларда "компания — кооператив — деҳқон хўжалиги" тамойили асосида деҳқончилик ва боғдорчилик ташкил этилади. Бунда, Хитой тажрибаси асосида, ердан уч хил даромад оладиган тизим қилинади:

1) қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштирувчи ва экспорт қилувчи катта компания камбағал оилалардан ерни иккиламчи ижарага олади;

2) ёки ер эгалари улушдор сифатида кооперацияга бирлашиб, компаниялардан буюртма олади ва топилган даромад улар ўртасида тақсимланади;

3) ҳар икки ҳолатда ҳам ушбу аҳоли ерда ўзи маҳсулот етиштириб, бунинг учун ойлик олади.

Бандлик лойиҳаларини амалга оширишда микромолия хизматлари жуда муҳим ва бу борадаги имкониятлар ҳам кенгаймоқда.

Одамлар ўзини ўзи банд қилиши, кичик ва ўрта тадбиркорлик билан шуғулланиши учун микрокредитлар ажратишга 10 триллион сўм берилади. Шунингдек, камбағал оилаларга 30 миллион сўмгача ускуна, кўчма дўкон, мотороллер, скутер каби воситалар 5 йилда бўлиб тўлаш шарти билан берилади. Камбағал оила фарзандларига компьютер сотиб олиш учун 5 йилга 2 йиллик имтиёзли давр билан фоизсиз кредит ажратилади.

Ҳар бир камбағал оилада, айниқса, хотин-қизлар орасида олий маълумотлилар бўлишига алоҳида эътибор қаратилади. Бунинг учун улар фоизсиз таълим кредитлари, грантлар ва бошқа молиявий ёрдамлар орқали қўллаб-қувватланади.

Хулоса шуки, юртимизда амалга оширилаётган ислоҳотлар замирида халқимиз осойишталиги ва улар бахту иқболи, саодатли ҳаётини таъминлашдек эзгу мақсадлар сингдирилган. Президентимиз ташаббуси билан бошланган камбағалликни қисқартириш умуммиллий ҳаракати Янги Ўзбекистон аҳолиси учун фаровон ҳаётга кенг йўл очиши ҳар бир соҳа мутасаддисининг бу ишга алоҳида масъулият билан ёндашувига боғлиқ, албатта.

Сойиб РАУПОВ,
Бухоро давлат университети ижтимоий-сиёсий фанлар кафедраси профессори, тарих фанлари номзоди